Politička, ekonomska i socijalna kriza u BiH 2012/2013

Put ka novim politikama

Autori: Ž. Papić, S. Cenić, V. Hadžović, T. Dmitrović
Inicijativa za bolju i humaniju inkluziju (IBHI), Sarajevo, april 2013.

Globalni kontekst – Tri uvoda u krizu

U poslijeratnom periodu Bosna i Hercegovina je primila ogromnu međunarodnu finansijsku pomoć, najveću po glavi stanovnika u istoriji. Ona se procjenjuje (u nedostatku konsolidovanih informacija o veličini pomoći od stranih donatora) na 60-70 milijardi USD od 1996. do 2002. godine. Ta pomoć, mada je omogućila normalizaciju života u BiH, nije efikasno iskorištena za podršku ekonomskom razvoju.

Paralelno je tekao proces pljačkaške privatizacije na osnovu korupcije, koji je po svojim socijalnim posljedicama bio gori od „prvobitne akumulacije“ sa početka kapitalizma. Druga strana tog procesa je bilo uništavanje realnog sektora u BiH. Ta dva faktora, neiskorištena međunarodna pomoć i uništavanje realnog sektora kroz pljačkašku privatizaciju, su onesposobili bh. ekonomiju za razvoj i temeljno promijenili socijalnu strukturu, uništivši srednju klasu i povećavajući siromaštvo na račun tankog sloja nove, tajkunske elite. U periodu relativne stabilnosti 2002-2008. sa prosječnom godišnjom stopom rasta BDP-a od 6% za tranzicijske zemlje BiH je na ivici stalne recesije. To je osnova, na koju nailazi prvi val svjetske krize globalizacije 2008. BiH je bila u ozbiljnoj ekonomskoj i socijalnoj krizi i prije pojave svjetske krize. To se posebno moglo vidjeti u odsustvu bilo kakve reakcije ekonomske politike, politički lideri su nas ubjeđivali da kriza neće pogoditi BiH (mali smo, itd.). Kasnijih godina, posebno 2012. godine, ta je laž zamijenjena drugom – za sva ekonomska i socijalna propadanja kriva je svjetska kriza.

Osnovni uzroci katastrofalne ekonomske i socijalne situacije u BiH 2012/2013. su unutrašnjeg karaktera: neiskorištena međunarodna pomoć, pljačkaška privatizacija podržana korupcijom i potpuna nesposobnost vladajućih elita, političkih partija, da riješe bilo koji problem.

Da se ne zaboravi – Hronologija političke krize i krize institucija od općih izbora 2010. godine

Rezultati općih izbora 2010. godine donijeli su izvjesne promjene jer je veći dio birača (17% u BiH) dao povjerenje SDP-u (do tada u opoziciji). Od 42 poslanička mjesta u Predstavničkom Domu Parlamentarne skupštine BiH, SDP i SNSD su osvojili po 8 mandata, SDA 7, SBB i SDS po 4, HDZ 3, a ostalih šest stranaka po jedan do dva mandata. Sličan omjer glasova ove stranke osvojile su u entitetskim parlamentima. Za člana Predsjedništva BiH iz hrvatskog naroda izabran je Željko Komšić (SDP) ogromnom većinom bošnjačkih glasova.

Proces konstituisanja vlasti tekao je veoma sporo. Ni najveći skeptici nisu predviđali ovakav dug proces koji je doveo do zastoja i paralisanja u funkcionisanju institucija BiH i Federacije BiH. Nakon proglašenja izbornih rezultata započele su aktivnosti tri dvostranačka bloka na dogovaranju parlamentarne većine. SDP je ponudio programsku Platformu, koju su prihvatile SDA, NSRZB i HSP-a. Dvije minorne “hrvatske stranke” trebale su se izbaciti iz utrke dva HDZ-a, pri čemu vodećem SDP-u nije smetalo što je prva od njih (NSRZB) tipično tajkunska stranka, a druga (HSP) se nije odrekla svog fašističkog naslijeđa iz vremena NDH-a.

To je učvrstilo približavanje hrvatskih (HDZ i HDZ 1990) i srpskih stranaka (SNSD i SDS). Paralelno, lideri SNSD, SDS i dva HDZ-a, su odbacili kao neprihvatljivu Platformu SDP-a i ocijenili je kao listu neprovodivih želja, insistirajući na konceptu „legitimnih predstavnika konstitutivnih naroda“ po kojem su samo nacionalne stranke isključivi nosioci tog legitimiteta, imajući u vidu izbor Komšića u Predsjedništvo BiH i buduće imenovanje Vijeća ministara i Vlade Federacije BiH. Čovićev (HDZ) partner Dodik (SNSD) preuzeo je ulogu dušebrižnika za bosanske Hrvate. To je podstaklo Ljubića (HDZ 1990) i Čovića da naprave jak etnički savez, a Dodiku je odgovarala politička kriza u FBiH.

U RS je, 88 dana nakon izbora, završeno konstituisanje entitetske vlasti izborom nove Vlade. Nakon toga, problem je nastao prilikom izbora rukovodstva Vijeća naroda RS-a, jer je kandidat SDP za SNSD bio neprihvatljiv. Odgovor SDP i SDA je bio da se pitanje etničkog legitimiteta principijelno postavlja samo u Federaciji, za razliku od RS gdje su pet Bošnjaka ministara u Vladi RS kadrovi SNSD, a potpredsjednik RS iz reda Hrvata blizak je SNSD.

Problemi zastoja u konstituisanju Federacije rezultat su izostanka dogovora lidera SDP i dva HDZ oko broja i raspodjele funkcija u izvršnoj vlasti u BiH, Federaciji i kantonima. Došlo je do zaoštravanja međustranačkih odnosa i odbijanja kantona sa hrvatskom većinom da ispoštuju ustavne i zakonske rokove za konstituisanje i imenovanje delegata u Dom naroda Federacije.

Kako se približavao krajnji rok za donošenje budžeta Federacije BiH, Visoki predstavnik je, umjesto nekonstituisanog Doma naroda, krajem januara 2011. donio odluku o privremenom finansiranju Federacije. Par dana nakon toga, simboličkim početkom u pet do 12 sati, zasjedalo je 25 delegata (od 58 koji čine Dom naroda) izabranih do tada u kantonalnim skupštinama.

Nakon više od pet mjeseci, Dom naroda je izvršio izbor rukovodstva Doma i predsjednika i dva potpredsjednika Federacije BiH. Oba HDZ-a ocijenili su da će konstituisanje vlasti u Federaciji bez njihovih predstavnika izazvati

političku krizu i zaprijetili novim izborima. Krišto i Bevanda su odmah zatražili ocjenu ustavnosti ovih odluka pred Ustavnim sudom FBiH, koji su ubrzo povukli i predali mandate Visokom predstavniku, ističući da je "vladavina prava dovedena do apsurda, a demokratska javnost u stanje nevjerice".

Centralna izborna komisija BiH je utvrdila da su izbori za Dom naroda provedeni u pet od deset kantona i da nisu ispunjeni zakonski uslovi za njegovo konstituiranje, te poništila donesene odluke. Visoki predstavnik "privremeno" je suspendovao ovu odluku CIK-a, što je izazvalo oštru reakciju javnosti i stranaka izvan Platforme, posebno oba HDZ.

Umjesto da je natjerao odgovorne: oba HDZ i preostale kantone da izvrše svoje obaveze, ili da je uspostavio efikasne mehanizme za poštivanje ustavnog i zakonskog roka za konstituisanje vlasti, Visoki predstavnik je donosio odluke umjesto nadležnih organa. Posljedice ovakvog pogrešnog djelovanja i danas su jedan od uzroka nekonstituisanja i nefunkcionisanja zakonodavne i izvršne vlasti BiH, FBiH i na lokalnom nivou. Takođe, nije izvršio intervencije i natjerao Parlament BiH ili ključne aktere u Mostaru da Statut Grada Mostara usklade sa Ustavom BiH prema Odluci Ustavnog suda BiH. Njegovom intervencijom za koju nije imao zakonsko uporište, onemogućeno je zasijedanje Gradskog vijeća Mostara nakon lokalnih izbora 2012, koji jedino nisu provedeni u ovom gradu. Ova odluka će imati nesagledive posljedice u budućnosti, jer bi njenom adekvatnom primjenom u sličnim situacijama, moglo doći do blokade rada institucija i na višim nivoima vlasti.

Konstituisanje kantonalnih skupština i vlada teklo je najsporije. Skupština Kantona 10 (Livno) do kraja 2012. nije službeno imenovala rukovodstvo Skupštine. Gotovo 22 mjeseca trebala su da HDZ BiH, HDZ 1990, SDA i SNSD postignu dogovor o uspostavi koalicije koja nigdje drugo ne funkcionira zajedno, i da imenuju Vladu (juli 2012). Takođe, budući da Vlada HNK nije bila formirana do roka koji je odredio Visoki predstavnik, uslijedile su kazne za SDA i SBiH. Tek nakon 326 dana, imenovan je mandatar, kome je trebalo 75 dana da predloži novi sastav, tako da je 401 dan nakon izbora konačno konstituisana Vlada, čime je oboren prethodni rekord HNK, kada je Vlada formirana 10 mjeseci nakon izbora 2000. Takođe, 7 mjeseci nakon izbora konstituisana je Vlada SB kantona koja je nakon dva i po mjeseca rada opozvana odlukom Visokog predstavnika, čime je na vlast vraćena stara Vlada koja je radila u nepotpunom sastavu i u "tehničkom mandatu".

Predstavnički dom Parlamenta Federacije BiH potvrdio je imenovanje Vlade Federacije BiH 167 dana nakon izbora.

Zastoj u uspostavi Doma naroda Federacije doveo je do blokade u formiranju državnog Doma naroda koji je, nakon osam mjeseci, konstituisan izborom čelnika Doma , a zastoj u konstituisanju Predstavničkog doma Parlamenta BiH u potpunosti je blokirao funkcionisanje države.

Državna vlast je konačno konstituisana nakon 16 mjeseci, imenovanjem novog Vijeća ministara. Nakon dugog i iscrpljujućeg pregovaranja i licitiranja, SDP je popustio zahtjevima HDZ-a. Na kraju, Čović je izašao kao pobjednik: nakon godinu i četiri mjeseca pripalo mu je ono što je tražio odmah nakon izbora. Najavljivana povećana aktivnost u sustizanju propuštenog je u potpunosti izostala, što potvrđuje podatak da je parlamentarna skupština BiH u posljednje dvije godine usvojila samo 36 zakona (od toga 29 izmjena i dopuna), a oborila čak 34 zakonska projekta.

Sputani nedostatkom političke komunikacije i volje za kompromisom, te visokim zahtjevima na političkoj pijaci, političari nisu pokazali trunku odgovornosti u iznalaženju funkcionalnih, stabilnih i trajnih rješenja. Kašnjenje je propraćeno dramatičnim političkim sukobima i rezultirao katastrofalnim rezultatima koji će se u budućnosti umnožavati i paralizirati funkcionisanje institucija, bez ikakvog okvirnog dogovora stranaka oko plana i ciljeva rada. Zabrinjavajuća je lakoća i neozbiljnost s kojom lideri, od čijih odluka zavisi sudbina države i njenih građana, ulaze u ozbiljna međusobna optuživanja i obračune, bez jasnog plana kako će iz njih izaći. Izmiještanje odlučivanja iz zakonodavnih tijela, liderokratija, osobne sujete, nacionalistička netrpeljivost i nepovjerenje zauzeli su najistaknutije mjesto na bh političkoj sceni.

Nakon mukotrpnog procesa uspostavljanja vlasti, došlo je do različitih promjena koalicionih partnera, što je dodatno uzrokovalo neučinkovitost i prekide u funkcionisanju svih zakonodavnih i izvršnih organa vlasti u BiH, izuzev djelimično u RS. U maju 2012 godine, nakon usvajanja državnog budžeta za 2012. godinu, došlo je do novog procijepa između stranaka vladajuće koalicije SDP i SDA, koju je zamijenio Radončićev profiterski SBB. Ovim je započet proces rekonstrukcije vlasti na državnom, federalnom i nivou pojedinih kantona, čiji je ishod i dalje neizvjestan i nepredvidiv. Rokade su obavljene u Vijeću ministara BiH i u većini kantona, a predsjednik Federacije, čija se smjena ili ostavka duže vremena traži, odbio je krajem 2012. zahtjev premijera Vlade FBiH za smjenu osam ministara (iz SDA, HSP i NSRZB).

Formalno gledano, na nivou BiH uspostavljena je koalicija (parlamentarna većina, „šestorka“ SDP, SBB, HDZ, HDZ 1990, SNSD i SDS), a u FBiH se pokušava formalizovati nova parlamentarna većina, „četvorka“ SDP, SBB, HDZ i HDZ 1990.

Treba istaći da je nekompromisna, nekonzistentna i avanturistička politika SDP-a gurnula BiH u najtežu političku krizu poslije Daytona. Ona je podstakla najveće hrvatske stranke u separatizam, a srpske u učvršćenje težnje za osamostaljivanjem. Neprincipijelne koalicije, pragmatični potezi, korištenje svih mana i nedorečenosti pravnog sistema i kršenja načela legaliteta i nepoštivanje procedura, pokazale su da se nije radilo o ideološkoj borbi nego o grčevitoj borbi i otimačini za funkcije i resurse. Ovim se, kao isključiv i neoboriv, učvrstio princip vladanja nacionalnih ekskluziviteta u formiranju vlasti i raspodjeli fotelja. Stvarni problem jeste u nemogućnosti nadjačavanja partikularizama i definisanja zajedničke politike i vizije o budućnosti zemlje. Da je prije i nakon izbora SDP kreirao, podupirao i učvrstio izbornu građansku koaliciju, po cijenu neulaska u vlast, omogućio bi promjenu važeće političke matrice koja generira nacionalizam i podjele. To bi podstaklo i okupilo uspavani potencijal demokratskih snaga i civilnog društva da na sljedećim izborima zaustave stanje bezbesperktivnosti i sadašnji politički rašomon prebace na viši univerzalni nivo.

Tenzije povezane sa uspostavljanjem i rekonstrukcijom vlasti same po sebi nisu pogodovale rješavanju ozbiljnih ekonomskih i socijalnih pitanja, napretku reformi ka putu u Euroatlantske integracije, provođenju presuda u slučaju Sejdić-Finci i Statuta Grada Mostara i nizu drugih pitanja značajnih za razvoj i opstanak budućnosti ove zemlje.

Posljedice ovakvog političkog ponašanja i društvenog stanja kažnjene su voljom birača na lokalnim izborima u oktobru 2012. godine. Prije svega SNSD, SBiH, a zatim i SDP, doživjeli su izborni debakl u odnosu na prošle lokalne izbore. SNSD je dobila 19 načelnika (na prošlim izborima 39) i 12% u OV/SO (ranije 16%); SDA 37 načelnika (ranije 36%); i 17% u OV/SO (jednako kao na prošlim izborima); SDS 26 načelnika (ranije 16) i 10% u OV/SO (jednako kao na prošlim izborima); HDZ 13 načelnika i 8% u OV/SO; SDP 10 načelnika (ranije 9) i 10% u OV/SO; DNS 2 načelnika i 4% u OV/SO; HDZ-1990 3 načelnika i 3% u OV/SO; SBB 2 načelnika i 5% u OV/SO i SBiH bez načelnika (ranije 4) i 4% u OV/SO.

Nakon toga, uslijedio je Sporazum SDP i SNSD, koji kao ključne navodi četiri tačke: “realizacija Mape puta za EU, ubrzan ekonomski razvoj, efikasniji i racionalniji rad javne uprave te unapređenje međusobne saradnje”, bez nuđenja napretka u navedenim oblastima. Analizirajući treći cilj Sporazuma kroz nacrte izmjena tri zakona iz ove oblasti (od ukupno osam zakona) upućenih u Vijeće ministara po hitnoj proceduri, bez prethodne javne rasprave, možemo generalno konstatovati da se radi o projektima retrogradnim i štetnim po razvoj društva i države, sa osnovnim ciljem jačanja totalitarnih odnosa unutar političkih partija i njihove kontrole nad glavnim resursima.

Promjene Zakona o državnoj službi kojim se mandati rukovodećih službenika vežu za mandat izabranih i imenovanih dužnosnika i predviđaju brojne kratice za zamjenu državnih službenika stranački podobnim, možemo ocijeniti kao politizaciju državne uprave uvođenjem političke kontrole. Cilj je da državni službenici više ne budu profesionalni, nezavisni i samostalni, što je i bio cilj dosadašnje reforme uprave, već stranački pogodne osobe.

Predviđa se da tužioce na svim nivoima imenuju zakonodavna tijela na prijedlog vlada i sa liste koju utvrdi Visoko sudsko i tužilačko vijeće, čime se nezavisno pravosuđe i borba protiv korupcije i organizovanog kriminala stavljaju pod kontrolu vladajućih političkih stranaka, te poništava ostvareni napredak u proteklim reformama. Kad se ovi prijedlozi stave u trenutačni politički kontekst i motivaciju koja stoji iza toga, a posebno ulogu koju tužilaštvo ima u istražnom i sudskom postupku, stvari postaju prilično jasnije.

Izmjenom antikorupcionog Zakona o sukobu interesa, nadležnost CIK-a prebacuje se na posebno parlamentarno tijelo sastavljeno od po dva poslanika (!) pozicije i opozicije i tri iz reda “uglednih javnih radnika”, čime je proširena stara narodna izreka: “Kadija te tuži, kadija ti sudi, kadiji se sudi”. Umjesto jačanja javne odgovornosti i pooštravanja sankcija, ukida se sankcija nepodobnosti kandidovanja, uz zadržavanje postojeće simbolične novčane kazne do 10.000 KM koja se može izbjeći ukoliko se u određenom roku otkloni sukob interesa. Isti koncept slijedit će entiteti i Brčko Distrikt.

Izmjenama Izbornog zakona uvode se zatvorene liste čime će čelnici stranaka birati poslušnike, umjesto da birači odlučuju o tome kome od kandidata će dati povjerenje. Članove OIK bi ubuduće, bez prethodne saglasnosti CIK, imenovale i smjenjivale vladajuće stranke, što bi otvorilo prostor za zamjenu nepodobnih podobnim. Smanjivanje mandata sa sedam na pet godina otvara prostor za zamjene nekoliko stotina članova OIK-a do narednih izbora. Osim toga OIK će, umjesto CIK, voditi i kontrolisati izbore i biračke odbore otvarajući prostor za nekontrolisani izborni inženjering. CIK-u i Glavnom centru za brojanje, najsnažnijim instrumentima u otkrivanju izbornih prevara, ukida se

kontrola cjelokupnog izbornog procesa. Na posljednjim izborima, otkriveno je preko 100 takvih pokušaja, a na prethodnim je kažnjeno oko 200 članova biračkih odbora. Umjesto demokratizacije i eliminacije slabih tačaka u izbornom procesu na koje ozbiljno ukazuje struka, odabran je suprotan proces.

Ovim SDP i SNSD, uz podršku partnera, skupo kupuju ostanak na vlasti i osiguravaju političku i ekonomsku moć i materijalno bogatstvo za sebe i svoje stranačke elite, čime se potvrđuje stranačkokratski sistem kojim država i društvo postaju taoci političkih vođa. Ponuđeni paket izaziva sumnje u poštene namjere u borbi protiv korupcije i asocira na dobro osmišljenu pripremu za utrke na predstojećim opštim izborima 2014. godine. Na koncu, ponuđena rješenja udaljavaju BiH od ispunjavanja uvjeta neophodnih za podnošenje kredibilne aplikacije za članstvo u Evropskoj uniji i u odnosu na trenutno stanje predstavljaju krupan korak unazad.

Saga o konstituisanju vlasti, političkoj krizi i krizi institucija Bosne i Hercegovine nastavlja se i početkom 2013. godine. U najkraćem, Vlada FBiH ne funkcioniše jer neizbor sudija Ustavnog suda onemogućava odluku o zaštiti vitalnog nacionalnog interesa (što je tražila SDA povodom „izbacivanja“ iz Vlade), padaju kantonalne vlade ili su sasvim nestabilne u kantonima FBiH, ništa od koalicionih sporazuma se ne realizuje (što je, paradoksalno, veoma dobro, posebno kada je riječ o prethodno analiziranim zakonima).

U Republici Srpskoj je u martu 2013. godine došlo do krize rekonstrukcije Vlade uz najavu „novih impulsa i energije“. Uz zakašnjele smjene direktora javnih preduzeća koja su u gubicima, nema naznaka promjena u ekonomskoj politici.

Zastoj u implementaciji presude Sejdić-Finci je potpun i prati ga nemogućnost dogovora oko izmjene izbornog zakona kojim bi se onemogućilo majoriziranje Hrvata te obezbijedila njihova ravnopravnost na nivou FBiH i BiH.

U aprilu 2013. godine formirane su dvije nove stranke: Demokratska fronta na čelu sa Željkom Komšićem koji je napustio SDP, te Stranka pravde i povjerenja na čelu sa Živkom Budimirom koji je napustio HSP. To je dobar znak unutrašnjih tenzija i mogućeg osipanja SDP-a i HSP-a, za šta je opšta kriza dobar razlog. U krizi su, dakle, i unutrašnji odnosi u strankama.

Sa druge strane, interesantno je da obje stranke formiraju visoki državni funkcioneri, član Predsjedništva BiH i predsjednik FBiH, što upućuje na napuštanje brodova koji (zasluženo) tonu da bi se ostalo na vlasti bar u nekom, budućem, obliku.

Početkom aprila 2013. godine, jasno je da je sa ovim političkim liderima nemoguće riješiti krizu u FBiH i nastaviti evropsku integraciju BiH. Takođe je jasno da, de facto, ne postoji parlamentarna većina, ni „šestorka“ ni „četvorka“, sem u diobi funkcija i izbora čelnih ljudi javnih preduzeća. Najbolji dokaz za to je potpisani „Briselski sporazum“ pod pokroviteljstvom EC o implementaciji presude Sejdić-Finci i izmjeni izbornog zakona koji je „potopljen“ čim su se lideri vratili u svoje „avlije“. Time je zatvorena mogućnost da BiH podnese kredibilnu aplikaciju za kandidatski status u EU.

U opštem smislu može se postaviti hipoteza da ovoj političkoj eliti uopšte ne odgovaraju EU integracije, ne samo zato što bi ovdje bilo „100 Sanadera“, već i zato što je sistematska korupcija uvezana sa partijskim totalitarizmom i kontrolom javnih finansija i resursa. To su jedine „koalicije“ koje funkcionišu na „kartelskoj“ osnovi i koje su sada jače od bilo koje stvarne političke opcije, od nacionalnih do građanskih.

Dio te priče je i odsustvo bilo kakve ozbiljne reakcije na stav EU da bez implementacije presude Sejdić-Finci neće biti priznati rezultati opštinskih izbora oktobra 2014. Bojimo se da je scenario naših političkih lidera da zbog toga odlože opšte izbore za 2 godine i spoje ih sa lokalnim izborima 2016. godine. Do tada će se prodati i opljačkati sve što je preostalo, te će i vlast i velike nacionalne, demokratske i građanske teme postati nevažni.

Dakle, osnovni uzrok ekonomske i socijalne krize u BiH je u paralizi institucija i potpunoj nesposobnosti i nezainteresovanosti političke elite da traži izlaze iz krize i izražava interese građana.

Ekonomska kriza – BiH scenario propadanja

Makroekonomsku situaciju u BiH karakterišu dva ključna, negativna procesa:

- Opadanje BDP-a u periodu od 2008. do 2012. godine (2009/2008. -2,82%; 2010/2009. +0,5%; 2011/2010. +1%; 2012/2011. -0,5% / procjene, te procjenjujemo da će i u 2013. godini BDP biti u negativnoj zoni). Realni BDP je bio manji 2012. nego 2008. godine.
- Porast spoljne i unutrašnje zaduženosti: 2008. godine spoljni dug je bio 3,5 milijardi KM a 2012. se udvostručio i iznosio je oko 7 milijardi KM. Unutrašnji dug je 2012. godine bio 3 milijarde KM, što skupa

iznosi 10 milijardi KM – oko 40% BDP-a. Sama zaduženost nije zabrinjavajuće velika, ali je veoma opasan proces ubrzane dinamike zaduživanja sa paralelnim opadanjem BDP-a.

Lako je zaključiti da se javna potrošnja u BiH finansira putem zaduživanja svih nivoa vlasti („opšta vlada“) i da će taj proces imati katastrofalne posljedice. Kaže se da su „sve sretne porodice slične, a sve nesretne različite“. Jednako se može reći da sve zemlje ekonomski propadaju na različite načine. Nama ne prijeti ni grčki, ni islandski ili kiparski scenario, u nas je počeo da se odvija bosanskohercegovački scenario potpunog ekonomskog i socijalnog kolapsa.

Detaljnije o svemu što čini taj „scenario“:

Nakon perioda poboljšanja između 2004. i 2006. godine, upravljanje javnim finansijama se naglo pogoršalo u 2007-2008. Tokom perioda rekonstrukcije (1996-2002.) javna potrošnja se kretala oko 50 procenata BDP-a, a između 2004. i 2006. udeo javne potrošnje je opao na oko 46 procenata. Nakon uvođenja poreza na dodatu vrednost 2006. godine, vlade u BiH su povećavale javnu potrošnju, naročito plata u javnom sektoru i gotovinskih transfera, što je rezultovalo fiskalno neodrživim stanjem, koje je dovelo do pada BDP-a u 2009. godini, a javna potrošnja je opet prešla 50 procenata BDP-a. Da bi slika fiskalnog stanja bila još jasnija, potrebno je konsolidovati 43 vanbudžetska fonda sa glavnim budžetom.

Tekući rashodi su naglo porasli na 42 procenta BDP-a u 2011. (sa 38 procenata u 2005.). To predstavlja celih 86 procenata ukupne potrošnje. Smatralo se politički prihvatljivijim rezanje kapitalnih rashoda, nego rezanje tekuće potrošnje. Tekuća potrošnja istiskuje investicije potrebne za podržavanje dugoročnijeg rasta i nije održiva. Najveći deo te potrošnje ide na tri kategorije: (i) plate u javnom sektoru (13 procenata BDP-a u 2011, rast s 11,4 procenta u 2005.); (ii) transferi i subvencije (16,5 procenata BDP-a u 2011, rast s 13,2 u 2005.); i (iii) nabavka roba i usluga (10,2 procenta BDP-a u 2011, manji rast s 9,7 procenata u 2005.). Veličina vlade (administrativnih uprava) doprinosi da je izdvajanje za plate dostiže gotovo 13 procenata BDP-a, što spada među najveće ne samo na Zapadnom Balkanu, već i Evropi i Centralnoj Aziji. Tokom većeg dela perioda 2006-2011, rast potrošnje na plate je bio veći od rasta prihoda do čega je došlo uglavnom zbog povećanja plata, ali i povećanja broja zaposlenih. Zaposlenici javnog sektora (isključujući preduzeća u državnom vlasništvu i zdravstvene radnike) čine relativno velik udeo u radnoj snazi (11 procenata) i ukupnoj zaposlenosti (19 procenata). Na kantone u FBiH otpada najveći deo zaposlenih u javnom sektoru u FBiH, nakon čega slede RS i država.

Postojeća poreska struktura se značajno oslanja na oporezivanje rada. Stope socijalnih doprinosa su mnogo veće nego svih ostalih poreza u BiH, a velike su i u poređenju s drugim zemljama. Ukupna stopa socijalnih doprinosa u FBiH iznosi do 41,5 procenata bruto plate. To je veće nego u RS (33 procenta) ili OECD prosek (29,5 procenata) ili EU prosek (38,1 procenat). U BiH je stopa poreza na potrošnju (PDV) 17 procenata, dok su stope poreza na prihod (i pojedinaca i kompanija) 10 procenata.

Novo zaduživanje, skupa s realnim padom BDP, povećanjem prosečne realne kamatne stope na javni dug, kao i deprecijacija vrednosti konvertibilne marke u odnosu na američki dolar doveli su do povećanja javne zaduženosti BiH u 2009. godini. U 2010. godini nastavljen je trend rasta javne zaduženosti, pa je udeo javnog duga u BDP-u iznosio 38,6%. U 2011. godini glavni faktori koji su doveli do minornog rasta zaduživanja od svega 0,5 procenata u odnosu na prethodnu godinu je deficit u iznosu od 0,6 procenata BDP-a, negativna prosečna realna kamatna stopa na javni dug, kao i aprecijacija vrednosti konvertibilne marke u odnosu na američki dolar.

Struktura javnog duga u BiH i godišnje stope promene

	2009.	2010.	2011.
Unutarnji dug	3.038	3.202	3.314
% rasta	-3.9	5,4	3,5
Vanjski dug	5.234	6.289	6.660
%rasta	23,4	20,2	5,9
Ukupni javni dug	8.272	9.491	9.974
%rasta	11,8	14,7	5,1
Izvor: Ministarstvo finansija i trezora BiH			

Spoljni dug BiH na kraju trećeg kvartala 2012. godine (zadnji dostupni podaci) iznosio je 6,9 milijardi maraka i u odnosu na kraj 2011. godine veći je za 300 miliona KM, pokazuju podaci Centralne banke BiH.

Posmatrano od 1996. godine zaključno sa 2011. godinom po nameni kredita, najindikativniji je odnos kreditnih sredstava koji se troši za infrastrukturu, javni sektor i privredu. Vrlo skroman iznos sredstava koji se namenjuje privredi za posledicu ima upravo to da je BiH u sve težem ekonomskom stanju. Na primer, u 2011. i 2010. godini samo 14 odsto kreditnih sredstava namenjeno je privredinim delatnostima, a s obzirom šta se sve podrazumeva pod privrednim delatnostima (krediti za potporu sledećim projektima: lokalne inicijative, demobilizacija, farme, industrija, šumarstvo, izvozna potpora preduzećima, potpora privatizaciji banaka, trgovina i transportne olakšice, projekti za zapošljavanje, lokalne inicijative, tehnička pomoć u privatizaciji, prilagođavanje poslovnog ambijenta, krediti za privatni sektor, razvoj male poljoprivrede, razvoj i zaštita šuma itd), podatak je još porazniji.

Takođe, od ukupno ugovorenih kredita, neangažovano je 1.794.593.486, na šta se samo u 2011. platilo 3.678.835 KM 'commitment fee', odnosno kamate na ugovorena, a nepovučena kreditna sredstva.

Što se tiče duga Federacije BiH po osnovu izdatih garancija za zaduženja kantona, opština i javnih preduzeća zaključno sa 31.12.2011. godine, iznos za kantone je 78.404.245,67, za opštine 38.205.624,69 , a za javna preduzeća iznos garancija je 65.350.050 eura, dok je stanje duga u KM 30 procenata od iznosa garancija 38.344.076,78 KM.

U Republici Srpskoj, ukupne garancije Vlade po kreditnim sredstvima sa stanjem na dan 31.12.2011. iznosile su 25.911.550,00.

Unutarnja zaduženost BiH na dan 31.12.2011. godine iznosi 3.314,47 miliona KM, s tim da ne obuhvata obaveze po osnovu restitucije, a čine je: direktni i indirektni unutrašnji državni dug, unutrašnji dug entiteta i Distrikta, unutrašnji dug opština, gradova i kantona - FBiH 1.568,33 miliona, RS 1.696,61 miliona i BD 49,53 miliona.

Indikativno je posmatrati potraživanja komercijalnih banaka, poredeći 2007. i 2012. godinu:

Godina	Institucije BiH	Entiteti	Kantoni	Opštine	Fondovi soc.zaštite	Nefinansijska javna preduzećaa
2007	0,7	15,6	3,4	92,6	15,6	624,2
11-2012	0,0	416,9	70,4	311,7	35,3	782,6

Potraživanja komercijalnih banaka u Federaciji BiH:

Godina	Potraživanja od generalne vlade (entitet, kantoni, opštine, fondovi soc.zaštite)	Potraživanja od nefinansijskih javnih preduzeća
2007	34,8	577,2
11-2012	385,1	665,5

Potraživanja komercijalnih banaka u Republici Srpskoj:

Godina	Potraživanja od generalne vlade (entitet,opštine, fondovi soc.zaštite)	Potraživanja od nefinansijskih javnih preduzeća
2007	93,3	49,4
11-2012	827,5	120,8

Oktobra 2008. godine Centralna banka Bosne i Hercegovine je donela odluku da smanji stope obavezne rezerve sa 18% na 14%, a kao rezultat smanjenja stope banke će na raspolaganju imati dodatnih 727 miliona KM. Zatim, 04.01. 2011. Godine, Upravno veće Centralne banke Bosne i Hercegovine donosi odluku o smanjenju stope obavezne rezerve na depozite koji ulaze u osnovicu za obračun obavezne rezerve, čija je ročnost do jedne godine, s 14 na 10 posto dok je stopa obavezne rezerve na depozite oročene na period duži od jedne godine ostala 7 odsto. Ovom

odlukom bi dodatna likvidna sredstva za komercijalne banke iznosila oko 300 miliona KM, što bi trebalo imati indirektni efekat na likvidnost realnog sektora.

Dakle, od oktobra 2008. godine do januara 2011. oko milijardu dodatnih sredstva imale su banke na raspolaganju, sa očekivanjem da će to pomoći indirektno realnim sektoru.

Međutim!

Samo prostom računicom povećanja potraživanja komercijalnih banaka od entiteta, kantona, opština, fondova socijalne zaštite i javnih preduzeća samo u ovom periodu dolazimo do iznosa od jedne milijarde i devedeset miliona ili 1.090.600.000,00! Ta potraživanja obuhvataju kredite, kamate, trezorske zapise, obveznice.

Po podacima Centralne banke BiH, vidljivo je da krediti sektoru opšte vlade beleže dvocifrene stope rasta, što pokazuje nedostatak javnih prihoda u odnosu na rashode.

Dok je obim kredita datih stanovništvu porastao u 2011. godini 1,6%, a u 2012. godini 6%; nefinansijskim preduzećima u 2011. godini 7,3%, a u 2012. 1,5%, **krediti dati opštim vladama u 2011. porasli su 32,2%, a u 2012. godini, odnosno do sada 49,1%.** Zastrašujuća dinamika porasta kreditiranja „opšte vlade“ guši privredu i ne daje joj finansijskog „zraka“.

Komercijalne banke u 2011. godini iscrpile su svoje rezerve, operativne troškove su smanjile za 320 miliona (sekretar Udruženja banaka BiH Mijo Mišić, novembra 2012). Iz Udruženja banaka BiH iznose podatak da se u kreditnom portfoliju BiH učešće loših kredita povećalo sa 3,3 na 12,6 odsto samo u posljednje četiri godine.

Nezaposlenost i pad investicija

Po podacima Agencije za rad i zapošljavanje BiH, anketna stopa nezaposlenosti (ILO metodologija) je u avgustu 2012. godine iznosila 28 odsto, dok je broj nezaposlenih lica na evidencijama zavoda i službi zapošljavanja iznosio 545.881. Stopa registrovane nezaposlenosti za oktobar 2012. godine iznosila je 44,3% i u odnosu na septembar 2012. godine bila je veća za 0,1 procenat. Nezaposlenost se povećala u Federaciji BiH za 1.060 osoba (0,28%), u Republici Srpskoj za 642 osobe (0,42%) i Brčko distriktu BiH za 157 osoba (1,30%).

Prosečan broj nezaposlenih lica u 2011. iznosio je 529.690 i u odnosu na prosek u 2010. godini povećan je za 11.850 ili 2,3 odsto. Od ukupnog broja lica koja traže zaposlenje u 2011. godini bilo je 266.429 ili 50,3 odsto žena. Što se tiče kvalifikacione strukture, najveće učešće u ukupnoj nezaposlenosti u 2011. godini činila su lica sa trećim stepenom obrazovanja KV radnici 35,2 odsto, zatim NKV radnici 30,6 odsto, te radnici sa SSS 24,6 odsto.

U novembru 2012. godine broj zaposlenih u pravnim osobama BiH iznosio je 686.681, a od toga 280.659 žena. U odnosu na oktobar 2012. godine broj zaposlenih u pravnim osobama se smanjio za 0,1%, a broj zaposlenih žena se nije menjao.

Najveći broj zaposlenih je u prerađivačkoj industriji (132.989), trgovina na veliko i malo, popravka motornih vozila i motocikla te predmeta za ličnu upotrebu i domaćinstvo (129.554), javna uprava i odbrana 72.071, obrazovanje 59.7978 i zdravstvena zaštita i socijalna zaštita 47.334, dok je u poljoprivredi, lovu i šumarstvu zaposleno 16.260.

Broj penzionera (decembar 2012) u FBiH je 381.704, a RS 238.576, što je ukupno 620.280. U odnosu na ukupan broj zaposlenih, to je odnos jednog penzionera naspram 1,11 zaposlenih! Dakle, izjednačen je broj zaposlenih i penzionera, što prijeti krahom penzionog sistema koji se za sada odlaže niskim penzijama (za funkcionisanje postojećeg penzionog sistema na jednog penzionera trebala bi biti 4 zaposlena).

Jedna od posledica velikog oporezivanja rada je veliki broj zaposlenih u neformalnom sektoru. Porezi na prihod i socijalni doprinosi povećavaju razlike između troškova radne snage i onoga što radnik dobije „na ruke“, što se definiše kao poresko opterećenje. Drugim rečima poresko opterećenje je udeo poreza u ukupnim troškovima radne snage. Povećanje poreskog opterećenja, stoga, povećava podsticaje za neformalnost.

Prema revidiranim podacima Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH strane direktne investicije u tri kvartala 2012. godine su iznosile 376,42 miliona KM što predstavlja povećanje za oko 25,3 % u odnosu na ulaganja u istom periodu 2011. godine kada su SDI iznosila oko 300,4 miliona KM.

U milionima KM	K1	K2	K3	K4
2010.	470,4	149,5	32,1	29,6
2011.	93,1	99,5	107,8	128
2012.	-4,99	308,41	73	

Primera radi, prema podacima sudova, u periodu od 01.01.2011. godine do 31.03.2011. godine, u sudske registre nadležnih registracijskih sudova na području BiH izvršen je upis 267 firmi sa stranim kapitalom, od čega su pravni osnov upisa za 192 firme (72%), izmene odnosno dokapitalizacija, a 75 (18%) se odnosi na osnivanje novih firmi. Ako se uzme u obzir da je od novoupisanih 75 firmi, 59 sa minimalnim potrebnim kapitalom za registraciju (2.000 KM), vidljivo je da je razvojna karakteristika registrovanih SDU na niskom nivou.

Opterećenost privrede

Opterećenje po zaposleniku u FBiH iznosi 71 posto, a u RS-u 60,3 posto. Problematično je i to što se poslodavcu vrlo malo vraća od onoga što uplati državi. Oko pet posto troškova poslovanja se odnosi na parafiskalne namete, a ostalih 15 posto na poreze i doprinose. Nadalje, u državi je prema *Analizi opterećenja privrede u BiH* (Udruženja poslodavaca u FBiH u saradnji sa Asocijacijom poslodavaca BiH i uz finansijsku podršku Međunarodne organizacije rada, decembar 2011. godine) 20 posto samofinansirajućih zaposlenika koji sami plaćaju doprinose.

Da bi preduzeće nesmetano obavljalo delatnost neophodno je da se pridržava preko 20 zakona vezanih za plaćanje raznih fiskalnih i parafiskalnih dažbina i oko 30 zakona kojima su, ako ih se ne pridržava, predviđene kaznene odredbe. Takođe, preduzeće je dužno da u toku godine preda preko 150 raznih prijava i obrazaca. Poslodavci upozoravaju da na konkurentnost bh. preduzeća utiče i to što su kamatne stope na kredite duplo veće od kamata u EU, porezi i doprinosi na lična primanja su jednaki ili veći od onih u okruženju, uslovi za dobijanje kredita rigorozni, dok su tarife komunalnih usluga (električna energija, voda, grejanje) za 50 posto skuplje nego za domaćinstva. Jedno malo preduzeće, koje broji 20 zaposlenih i ostvari prihod od 1,5 miliona KM godišnje, za plate izdvaja u proseku 230.000 KM, a po osnovu raznih administrativnih taksi, komunalnih usluga i drugih obaveza mora izdvojiti 160.000 KM. Fiskalne i parafiskalne obaveze iznose oko 66.000 KM. U ovo ne ulaze porezi na dohodak, posebni doprinosi o privremenim poslovima i slično. U kantonima je situacija još složenija, jer su nameti privrednicima u kantonima još veći, a svaki kanton ima svoje propise.

Obaveze poslodavaca: indirektni porezi - porez na dodatnu vrednost, carine i akcize; direktni porezi- porezi na dobit, imovinu i dohodak, pa doprinosi za zdravstvo, penziono invalidsko osiguranje i osiguranje od nezaposlenosti. Tu su i parafiskalni nameti: doprinosi za turističke zajednice, vodoprivredu, zaštitu šuma, civilnu zaštitu, komunalne takse i članarine za komore. Slede komunalne usluge: voda, struja, odvoz smeća, pa sudske i administrativne takse, plaćanje dokumentacije za prijavu na postupak javnih nabavki, kao i troškovi kapitala i opterećenja po osnovu zakona i kolektivnih ugovora.

Naknade (parafiskalni nameti) se mogu pratiti preko budžeta svih nivoa državne organizacije vlasti, tj. na administrativno-teritorijalnom nivou. U skladu sa ovim i razlikuju se: državne naknade, tj. naknade na nivou BiH; entitetske i naknade BD BiH, tj. naknade na nivou bh entiteta i BD BiH; kantonalne naknade, tj. naknade na nivou kantona i opštinske naknade, tj. naknade na nivou opština.

Bosna i Hercegovina zauzima 126. mesto među 185 svetskih rangiranih ekonomija po lakoći poslovanja, navodi se u najnovijem Izveštaju o poslovanju 2013 (Doing Business) koji su objavili Međunarodna finansijska korporacija (IFC) i Svetska banka (SB). Bosna i Hercegovina je smanjila administrativno opterećenje u vezi s popunjavanjem obrazaca i uplatu socijalnih doprinosa primenom elektronskog sistema popunjavanja obrazaca i uplate. Osim toga, olakšala je prenos imovine između poslovnih subjekata kompjuterizacijom poslovnog registra. Istovremeno, Bosna i Hercegovina je otežala pristup informacijama o kreditima zaustavljanjem prikupljanja kreditnih informacija o pojedincima od strane privatnih kreditnih biroa. Međutim, višegodišnji je problem pokretanja poslovanja, koji je za BiH 11 koraka i 37 dana, a u poređenju sa Makedonijom gdje tah proces ima dva koraka i traje dva dana.

Može li realni sektor preživjeti?

Iz samo ovde navedenih podataka, jasno je da nezaposlenost raste, javna potrošnja je van okvira prihoda, a zaduživanje je najviše u korist upravo javne potrošnje, delom infrastrukture, dok u privredu ide najmanje. Posledice su jasne.

Prema poslednjim raspoloživim podacima Agencije za statistiku BiH za novembar 2012. godine u Bosni i Hercegovini je nastavljen trend slabljenja industrijske prozvodnje. Tako je BiH u periodu januar-novembar 2012. zabeležila pad fizičkog obima industrijske proizvodnje od 5,3% u odnosu na isti period prethodne godine. Posmatrano po entitetima pad industrijske proizvodnje u periodu januar - novembar 2012. godine iznosio je 4,7% u FBiH, dok je u RS-u registrovan pad od 4,5% u odnosu na isti period prethodne godine.

Smanjenje uvoza kapitalnih dobara od 1,5% uz stagnaciju izvršenih građevinskih radova ukazuju na devetomjesečno smanjenje investicija u odnosu na isti period prethodne godine. Polugodišnji pad građevinskih radova je zamenjen devetomjesečnom stagnacijom pre svega zahvaljujući porastu javnih investicija u oba entiteta uoči opštinskih izbora u BiH. U FBiH je zabeležen devetomesečni rast od 2,5%, dok je u RS polugodišnji pad od 15% prepolovljen nakon devet meseci.

Prema podacima objavljenim za novembar 2012, blokirano je 58.054 računa poslovnih subjekata iz Bosne i Hercegovine. Prema popisu koji je objavila Centralna banka BiH, 35.693 poslovna subjekta u BiH imali su blokiran barem jedan bankovni račun. U samo mesec dana, dakle do decembra, ovaj broj je porastao za 500! U decembru broj blokiranih računa iznosio je 58.541 račun, a od tog broja 35.846 firmi ima blokiran barem jedan bankarski račun.

Prema nekim procenama iz oktobra 2012. preduzeća i građani u BiH duguju više od tri milijarde maraka za poreze i doprinose. U Poreskoj upravi Republike Srpske su u septembru 2012. izneli podatak da su poreski obveznici za direktne poreze i doprinose ukupno dugovali 1,4 milijardu maraka, s tim da je aktivni dug oko 700 miliona maraka, od čega je 515 miliona maraka glavnica, a 185 miliona maraka dug za kamate. Od tog duga reprogramirane su poreske obaveze u iznosu od 260 miliona maraka. Preduzeća u stečaju duguju 320 miliona maraka i 100 miliona maraka se odnosi na nesolventna poduzeća. Znatna su dugovanja i za doprinose. Tako poreski obveznici duguju 336,9 miliona maraka doprinosa za PIO. Od toga su obaveze preduzeća u stečaju u iznosu od 101 milion maraka. Dugovanja za doprinos za zdravstvo premašila su 201,7 miliona maraka, od čega preduzeća u stečaju duguju više od 60 miliona maraka.

Poreska uprava Federacije nedavno je na svojoj internet stranici objavila popis od 194 dužničke tvrtke. Prema tom popisu, ukupan dug tih poreskih obveznika krajem juna 2012. iznosio je više od milijardu i 68 miliona maraka.

Zabrinjavajuće je rapidno zaduživanje kod komercijalnih banaka upravo za javnu potrošnju (više izraženo u RS) i javna preduzeća (izraženo u Federaciji BiH). To znači i manje novca za privredu, ali i skuplji novac. Bankama je država sigurniji dužnik nego krajnje posrnuli realni sektor, što je evidentno iz stope rasta nivoa kredita svim nivoima vlasti i fondovima u državi. Postavlja se pitanje i šta čine obveznice i trezorski zapisi tržištu hartija od vrednosti. Ko će kupiti, odnosno ulagati u deonice kad je prihod na trezorske zapise i obveznice tako visok i izvestan?!

Bosna i Hercegovina ima u međunarodnim poređenjima relativno nizak udeo prerađivačke industrije. Za diskusiju je šta je uzrok a šta posledica: da li je nizak udeo prerađivačke industrije posledica visokog trgovinskog deficita i posledično velikog udela delatnosti koje su zavisne od uvoza (saobraćaja, trgovine i finansija) ili je visoki trgovinsku deficit posledica malog ulaganja u prerađivačku industriju, odnosno istraživanje i razvoj, te maćehinski odnos države prema realnom sektoru.

BiH se u međunarodnim rangiranjima i izveštajima o konkurentnosti Svetskog ekonomskog foruma (WEF) i Svetske banke (WB) nalazi na začelju svih lista. U Izveštaju o konkurentnosti 2012-2013 Bosna i Hercegovina je ocenjena sa 3,93 poena od ukupnih 7 čime je zauzela 88. mesto po konkurentnosti ekonomije. Ovakav plasman je za dvanaest mesta bolji u odnosu na prethodni izvještaj.

Ove godine najveći rast zabeležen je u oblasti institucija (sa 109. mesta prošle na 85. mesto ove godine) i inovativnosti (sa 104. na 80. mesto). Najveći pad pokazatelja zabeležen je u oblasti makroekonomska stabilnost (sa 78. na 97. mesto).

BiH je i dalje najlošije ocenjena u oblasti razvoja finansijskog tržišta (119. mesto) i efikasnosti tržišta robe (109. mesto) i takođe u oblasti poslovne sofisticiranosti (109. mesto). Oblast razvoja finansijskog tržišta je ove godine loše ocenjena prvenstveno zbog raspoloživosti finansijskih usluga (121. mesto), raspoloživosti sredstava za kreditiranje preduzetnika (127. mesto) i odobrenosti finansijskih sredstava (123. mesto).

U oblasti efikasnosti tržišta roba loša ocena je prvenstveno zbog intenziteta lokalne konkurencije (138. mesto), stepena tržišne dominacije (127. mesto), broj procedura za početak poslovanja (121. mesto), broja dana neophodnih za početak poslovanja (120. mesto), stepena efekta oporezivanja (109. mesto), troškova poljoprivredne politike (100. mesto) i sofisticiranosti kupaca (124. mesto).

Najproblematičniji faktori za uspešno obavljanje poslovanja u Bosni i Hercegovini koji utiču na nizak nivo konkurentnosti su: pristup finansijskim sredstvima, visoke poreske stope, neefikasna birokratija, korupcija.

Loša konkurentska pozicija BiH je posledica neefikasnosti javne vlasti, zastoja u provođenju reformskih procesa i sporog ekonomskog prilagođavanja. BiH nije privlačna destinacija ni za strane investitore. Nefunkcionisanje postojećih i spora uspostava novih i planiranih institucija otežava i/ili onemogućava rast BiH izvoza. Osim prepreka prouzrokovanih neefikasnošću javnog sektora, BiH preduzeća imaju lošu konkurentsku poziciju zbog slabog pristupa novim tehnologijama i nedostatka kadrova za određene specijalističke oblasti.

U ovom momentu ni na vidiku nisu bilo kakve mere ili zakoni koji bi unapredili poslovanje realnog sektora i doveli do veće zaposlenosti, što je osnovni uslov za napredak ekonomije i uopšte održivost ovog glomaznog sistema, da ne govorimo o smanjenju siromaštva. I dalje je na sceni ubrzano zaduživanje, a jedine "mere" su one iz pisma namere Međunarodnom monetarnom fondu za dobijanje stand-by aranžmana.

Socijalna situacija – hoće li se desiti socijalni nemiri?

Prethodno, kritično stanje u BiH ekonomiji veoma se odrazilo na socijalnu situaciju, siromaštvo prije svega. Po procjeni ASBiH na osnovu Ankete o potrošnji domaćinstava u BiH za 2011. godinu, u BiH je bilo 566.025 siromašnih stanovnika, tj. 17,9% stanovništva. Riječ je o „relativnom siromaštvu“ čija je granica („linija“) ustanovljena na 416 KM po članu domaćinstva. Neke ranije analize Svjetske banke uticaj krize na socijalnu situaciju ocjenjuju nešto većim.

Krajem 2010. godine, Svjetska banka je provela Drugu anketu Život u tranziciji (LiTS 2) 2010 da bi se bolje razumio uticaj krize, naročito na socijalnu isključenost. Rezultati ankete pokazuju da je preko 60 procenata domaćinstava u “ili značajno ili prilično pogođena krizom”; skoro 1/3 stanovništva je u riziku od siromaštva dok je oko 60% stanovništva bilo “u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti.”[1]

Osnovni problem sistema socijalne zaštite u BiH je njegova slaba efikasnost u smanjenju siromaštva.[2] BiH je 2011. godine trošila oko 4% BDP-a za isplatu novčane pomoći različitih oblika koji nisu zasnovani na doprinosima. To je mnogo više od prosjeka među državama ove regije (1.6% BDP-a).

Istovremeno, najsiromašnija petina stanovništva prima samo 21% od ukupnog iznosa socijalne pomoći iz budžetskih socijalnih transfera, što je mnogo manje od njihovih realnih potreba.

Prema tome, ovi transferi imaju zanemariv uticaj na smanjenje siromaštva. Ako bi se ovi transferi (koji iznose 4% BDP-a) ukinuli, siromaštvo bi se samo neznatno povećalo, za oko 1 procentni poen. S druge strane, čak i kada bi se ovi transferi uduplali, njihov uticaj na smanjenje siromaštva bi i dalje bio zanemariv. Prema tome, javni izvori socijalne pomoći ne ciljaju one kojima je pomoć najviše potrebna. Nasuprot tome, njihovo ciljanje je regresivno.[3] Osnovni problem leži u činjenici da su socijalni transferi u BiH uglavnom zasnovani na “statusnim pravima”, posebno u slučaju “boračkih naknada.” Rezultat toga je loša preciznost ciljanja.

U citiranom izvještaju Svjetske banke, ova situacija je procijenjena kao “fiskalno neodrživa, ekonomski neefikasna i socijalno nepravedna.” BiH treba reformirati socijalna novčana davanja nevezana za osiguranje u programe i mjere koje imaju za cilj razvoj mreže socijalne sigurnosti, na način koji je: (a) manje opterećenje za javne resurse, (b) efikasniji i (c) bolje usmjeren na siromašne.

Pri tome treba imati u vidu da se 4% BDP-a za socijalne transfere iz budžeta odnosi samo na entitete. Pored toga, kantoni u FBiH kao i opštine u RS imaju pravo finansiranja socijalnih naknada iz svojih budžeta koji dopunjavaju ili dupliraju entitetske transfere. Kada se i ta potrošnja uzme u obzir, ukupni rashodi za socijalna davanja iz budžeta u BiH bi mogla biti oko 7% BDP-a.[4]

Drugi problem, karakterističan za socijalnu situaciju u BiH, je eksplozivni rast „novog siromaštva“, tj. propast srednjeg sloja stanovništva koji je od relativno visokog životnog standarda prije rata, danas završio u siromaštvu. Riječ je o socijalnim posljedicama pljačkaške privatizacije kroz organizovani sistem korupcije, tj. o „tranzicijskim gubitnicima.“ Tome treba dodati i socijalne posljedice rata u BiH, jer materijalne štete nisu sanirane velikom međunarodnom finansijskom pomoći koja je korištena neefikasno, a dobrim dijelom su je „pojeli skakavci.“

[1] Svjetska banka. Socijalna isključenosti u Bosni i Hercegovini i globalna kriza“. Mart 2012.
[2] Vidi: Svjetska banka. Bilješka o politici Socijalna davanja u Bosni i Hercegovini: Kreiranje održivog sistema socijalne zaštite zasnovanog na stvarnim potrebama (april 2009), str. 6-9
[3] SB, isto, str. 6-9.
[4] Svjetska banka. Bosna i Hercegovina: Izazovi i preporuke za reforme – Pregled javnih rashoda i institucija. Februar 2012. str.56

Oslanjajući se na navedene analize Svjetske banke, detaljna analiza pokazuje sljedeće.

Iz istorijskih razloga, gotovinski transferi koji nisu zasnovani na doprinosima (dakle, iz budžeta) znatno dominiraju programima dizajniranim za zaštitu boraca i/ili članova porodica poginulih boraca. U međuvremenu, 'civilne naknade', posebno programi gotovinskih transfera za siromašne (stalna socijalna pomoć) i dječiju zaštitu, su mali i nedovoljno finansirani, te imaju ograničen i neravnomjeran obuhvat u dva entiteta. Tako, na boračke naknade[5] u RS ide oko dvije trećine ukupne potrošnje na gotovinske transfere koji nisu zasnovani na doprinosima, i taj je udio bio prilično stabilan u periodu 2005-2010. U istom periodu, boračke naknade u FBiH čine prosječno dvije trećine rashoda gore pomenutih transfera, iako je taj udio opao s 82 procenta u 2005. na 57 procenata do 2009. U 2010. prosječan udio rashoda na boračke naknade je činio 62,6 procenata ukupne potrošnje na socijalna davanja u BiH. Kao udio u BDP-u, boračke naknade su činile oko 2,4 procenta BDP-a u periodu 2008-2010. To predstavlja najveći nivo potrošnje na ovu vrstu naknada u regiji, nakon čega slijedi Hrvatska, koja troši 1,75 procenata BDP na istu kategoriju. Istovremeno, rashodi na sve tipove civilnih naknada čine oko 1,5 BDP-a, uključujući potrošnju na naknade za civilne invalide i civilne žrtve rata od oko 0,8 procenata BDP-a, a potrošnja na stalnu socijalnu pomoć za siromašne, naknade za dječiju zaštitu i jednokratna socijalna pomoć zajedno, oko 0,6-0,7 procenata BDP-a.[6] Ova je potrošnja značajno niža u poređenju s boračkom potrošnjom. Razlike u nivou potrošnje i trendovi među entitetima su zanemarivi kad je riječ o boračkim naknadama, ali su dosta značajni kad je riječ o socijalnim davanjima za civilno stanovništvo.

Veliki sveukupni troškovi socijalnih davanja su u značajnoj mjeri uslovljeni snažnim oslanjanjem na kategorijske („statusne“) boračke naknade, umjesto na naknade zasnovane na potrebama. Naknade koje podliježu imovinskom cenzusu čine oko 0,5 procenata BDP-a, dok se ostatak rashoda dodjeljuje po kategorijskim principima pojedincima i porodicama koji nisu nužno u stanju potrebe. Potrošnja na stalnu socijalnu pomoć koja podliježe imovinskom cenzusu je dosta niska po regionalnim standardima i u opadanju je, iako manje primjetno. Potrošnja na civilne invalidske naknade iznosi 0,8 procenata BDP-a, bez obzira na ukidanje velikog dijela tih naknada (sve naknade za osobe s manje od 90 procenata invalidnosti u FBiH) u 2008, uz ostavljanje naknada samo za najteže slučajeve (90 i 100 procentna invalidnost u FBiH). Ovaj je čin doveo do fiskalnih ušteda u 2009. i kasnije, i radikalno smanjio broj korisnika, međutim, povećao je nejednakost u tretmanu korisnika po osnovu invalidnosti i potkopao ulogu ovih naknada kao instrumenta smanjenja siromaštva i socijalne inkluzije invalida.

Boračke naknade su u velikoj mjeri ostale netaknute reformama i rezanjem potrošnje u 2000-tima. Nakon uvođenja okvirnog zakonodavstva o prihodovnom cenzusu za naknade iz budžeta, oba entiteta su se obavezala na primjenu prihodovnog cenzusa za širok spektar boračkih naknada (invalidnine za invalide ispod 60 procenata invalidnosti, naknade za članove porodica palih boraca i boraca invalida, osim djece na redovnom školovanju) od 1. januara 2011. Do toga još uvijek nije došlo, bez obzira na odredbe entitetskih okvirnih zakona.

U FBiH, potrošnja na stalnu socijalnu pomoć ostaje zanemariva, s 4,6 procenta ukupne potrošnje na naknade koje se daju preko Centara za socijalni rad i skoro do 7 puta manja od potrošnje na jednokratnu socijalnu pomoć i druge vidove ad hoc socijalne pomoći. Potrošnja na stalnu socijalnu pomoć se značajno smanjila u 2008.-2010., u poređenju sa sredinom 2000-tih. Povećanje te potrošnje ostaje ograničeno zbog kompliciranih kriterija za sticanje prava i malih iznosa naknada. Potrošnja na dječiji doplatak je takođe vrlo mala – s 5,8 procenata ukupne potrošnje. Tokom krize nije došlo do povećanja ni jednog od ova dva programa – ni stalne socijalne pomoći, ni dječijeg doplatka.

U RS je sveukupna potrošnja na civilne gotovinske transfere iz budžeta povećana za preko 50 procenata u periodu 2008-2010, u poređenju s 2000-tima. Mjesečni dječiji doplatak je glavna kategorija rashoda na koju otpada skoro 48 procenata ukupne potrošnje, nakon čega slijede naknade za civilne invalide koje nisu zasnovane na doprinosima, s 26 procenata ukupne potrošnje na naknade koje idu preko Centara za socijalni rad. Dječiji doplatak je u RS bolje finansiran u relativnom smislu, čini skoro 55 procenata ukupne potrošnje na civilne naknade u 2010.

Zbog dominiranja kategorijskih („statusnih“) naknada, u BiH je sveukupno ciljanje budžetskih izdvajanja za gotovinske transfere koji nisu zasnovani na doprinosima, slabo. Najsiromašnijih 20 procenata stanovništva prima samo 36,8 procenata ukupnih socijalnih davanja iz budžeta. Takav učinak ciljanja sveukupnih socijalnih davanja je slab i po regionalnim i po ECA (Evropa i Centralna Azija) standardima. Najslabiji je u regiji Zapadnog Balkana, gdje je u većini slučajeva učinak ciljanja socijalnih davanja impresivan (Albanija, Kosovo, Srbija i Crna Gora), gdje preko 60

[5] U svrhu pojednostavljenja, svi programi naknada koji spadaju u ovaj tip transfera se pominju kao 'boračke naknade.'

[6] Ovo uključuje 0,19 procenata BDP-a za stalnu socijalnu pomoć; 0,33 procenta BDP-a za dječiji doplatak i 0,07 procenata BDP-a za druga gotovinska i robna davanja.

procenata, čak i blizu 80 procenata ukupne potrošnje ide najsiromašnijoj petni stanovništva odnosne zemlje. Učinak ciljanja u BiH se svrstava među najlošije u regiji a, šire gledano, programi socijalnih davanja su lošiji samo u Rusiji i Bjelorusiji.

Potrošnju na socijalna davanja karakterizira značajan obuhvat elite i velike greške ciljanja. Odlazak gotovinskih transfera iz budžeta najbogatijoj petini ili obuhvat elite naknadama je 16,6 procenata u BiH, što je znatno više od ECA prosjeka, a također više i u poređenju s ostalim zemljama Zapadnog Balkana. U ECA zemljama, obuhvat elite naknadama je veći samo u Bjelorusiji. Obuhvat elite se pripisuje velikom udjelu boračkih naknada koje nisu ciljane na siromašne, a koje su u velikoj mjeri regresivne u smislu distributivnog uticaja, pri čemu 26,7 procenata tih naknada ide najbogatijoj petini stanovništva, a manje od 15 procenta ide najsiromašnijoj petini. Obuhvat elite se također pripisuje, iako u manjoj mjeri, nedostacima u dizajnu ciljanja (prihodovni i imovinski cenzus) i praksama implementacije stalne socijalne pomoći i dječijeg doplatka. Konačno, obuhvat elite se povećava i time što su invalidske naknade za civilne invalide i civilne žrtve rata također kategorijske.

Uprkos velikim budžetskim izdacima za socijalna davanja, obuhvat siromašnih je veoma mali. Prema podacima Ankete budžeta domaćinstava (HBS) 2007, obuhvat najsiromašnije petine gotovinskim transferima iz budžeta je bio 21 procenat – drugi najniži u ECA regiji i sličan samo obuhvatu socijalnih davanja u Crnoj Gori (20 procenata). To znači da samo 4 procenta najsiromašnije populacije (definirane kao petina s najnižom potrošnjom) prima neku vrstu transfera iz budžeta, nasuprot nekim drugim sistemima socijalne pomoći u ECA regiji koji uspijevaju obuhvatiti više od 70 procenata najsiromašnije petine (Poljska, Latvija, Litvanija, Estonija, Bugarska) ili čak i više (90 procenata u Rumuniji i preko 95 Mađarskoj. Obuhvat najbogatije petine nije velik; a gdje postoji, ukazuje na kategorijsku prirodu invalidskih naknada.

Pored fiskalnog pritiska, dominacija kategorijskih („statusnih“) programa socijalnih davanja u BiH, može također destimulirati ponudu radne snage kao i povećati neformalnu zaposlenost. Postoje dokazi da loše ciljane naknade u BiH (dobijaju ih i oni koji ne trebaju) proizvode destimulacije i distorzije na tržištima rada. Procjenjuje se da je 57 posto ljudi sposobnih za rad u BiH ekonomski neaktivno—oko 1,5 milion—pored onih koji su registrovani kao nezaposleni. Ovakvo stanje ne može biti jedina posljedica slabog ciljanja naknada, koje same po sebi nisu dovoljne da proizvedu nezaposlenost i ekonomsku neaktivnost, ali svakako imaju značajan uticaj koji treba dalje istražiti.

Potencijal za demotiviranost za rad je uglavnom posljedica specifičnih karakteristika dizajna programa. Stalna socijalna pomoć je naknada neograničenog roka trajanja. Potrebno je da korisnik bude prijavljen kao nezaposlen, što se uzima kao dokaz da prijavljena nezaposlena osoba nema prihoda. Pored toga, prijavljivanje kao nezaposlen i pravno na socijalnu pomoć, također daje i pravo na zdravstveno osiguranje. Konačno, iz programa ublažavanja siromaštva se plaća razlika između (maksimalnog) utvrđenog prihoda za porodicu određene veličine i stvarnog prihoda prijavljene porodice, što znači da svaki dodatno zarađeni prihod smanjuje iznos naknade. Preko 50 procenata korisnika ostaju u programu duže od 5 godina. To je neefektivno obzirom je preko 50 procenata njih sposobno za rad i radno-aktivne dobi.

Da li stalno pogoršavanje socijalne situacije, te odsustvo izgleda za ekonomski oporavak zbog potpune nesposobnosti i nezainteresovanosti političkih elita da rješavaju stvarne ekonomske i socijalne probleme može dovesti do socijalnog bunta?

Hipotetički, analitički gledano, izglede za socijalni bunt smanjuje apatija, široko prisutna u stanovništvu, preciznije, strah od nasilja („samo da rata ne bude“), odsustvo građanske svijesti, „akademizam“ civilnog društva, nepostojanje bilo kakvog subjekta koji bi mogao inicirati socijalni bunt (sindikati su „polupartijske organizacije“), činjenica da veliki broj zaposlenih rade u javnom sektoru, tj. direktno zavise od vlasti, itd. Tome treba dodati i opravdani strah od nacionalističkih interpretacija, usmjeravanja socijalnog bunta te desničarskog populizma kome jesu sklone neke političke partije.

Sa druge strane, realistički gledano, socijalni bunt u BiH postoji već godinama i širi se. On je, za sada, parcijalan, demonstriraju ili štrajkuju opljačkani radnici, jedne ili druge „statusno“ ugrožene socijalne kategorije. Dakle, redovno je parcijalan a dominira borba za odbranu stečenih „statusnih“ prava na socijalne transfere, kod RVI posebno. Bitna karakteristika tog „decentralizovanog i nejedinstvenog“ buđenja socijalnog bunta u mnogo slučajeva u sebi sadrži element samonasilja ili indirektnog nasilja, od štrajka glađu do blokada saobraćajnica.

Iskustva iz svijeta iz 2011. i 2012. godine pokazuju da i siromaštvo ima svoje granice nakon kojih je svaka „iskra“ dovoljna da izazove požar socijalnog bunta koji obara vlasti. Ako su nam zemlje „arapskog proljeća“ daleko, primjer Slovenije nam je veoma blizu.

Imajući prethodno navedeno u vidu, može se primijetiti da je BiH (ukoliko se stvari dramatično, pozitivno ne riješe, a neće) u predvorju socijalnog bunta. Realnije je reći da pitanje nije hoće li ga biti, već kada i kako će se desiti? Ne treba zaboraviti da je ILO (Međunarodna organizacija rada) zvanično upozorila zemlje članice EU da se ove i iduće godine u EU mogu očekivati socijalni neredi.

„Ko ne sluša vjetar, slušaće oluju."

Šta da se radi – ka novim politikama

Svima su puna usta reformi, korišćenje množine, govori o parcijalnom pristupu, različitim reformama svega i svačega. Nama je potrebna Reforma, tj. cjelovito reformisanje privrednog sistema u svim njegovim aspektima te, zajedno sa njim, sistema socijalne zaštite. Drugim riječima, to je pristupanje EU, tj. sticanje kandidature i pregovora o izmjenama svih zakona. Za tu Reformu ne mora se čekati kandidatski status, i bez toga se možemo uskladiti sa EU standardima uz, naravno, poštovanje specifičnosti BiH.

Ključno je pitanje koncepcijskog polazišta, osnove Reforme. Očigledni krah neoliberalizma, „tržišnog fundamentalizma" u svjetskim razmjerama, tj. kriza globalizacije na njemu zasnovana, mora biti naučena lekcija. Dakle, BiH Reforma mora biti izvan i protiv matrice neoliberalizma. Sa druge strane, mora biti van logike parcijalnog „gašenja požara" tamo gdje izbiju te izvan površnih, uveliko pretjeranih procjena o našim glavnim potencijalima i prednostima. Anegdotski rečeno, treba prestati misliti o čarobnim štapićima kao što je traženje nafte koja će nas spasiti. Ovdje je moguće izložiti samo moguću koncepcijsku osnovu, ugaone tačke cjeline Reforme.

- Fokusiranje na realni sektor, preciznije, na industriju („reindustrijalizacija"). To istovremeno znači razvoj njene konkurentnosti, prije svega radikalno unapređenje poslovnog ambijenta, i podršku tehnološkom razvoju.
- Otvoreno je pitanje modela fiksnog kursa i Centralne banke kao „currency board-a" tj. odustajanje od aktivne monetarne politike za male zemlje u tranziciji. Ne ulazeći u analize razloga za ili protiv, očigledno je da je vrijednost KM precijenjena (što odgovara uvoznom lobiju a smanjuje konkurentnost našeg izvoza) i da KM treba devalvirati u odnosu na EUR. Naravno, to treba biti praćeno nizom, sistemom drugih mjera jer izolovana devalvacija daje samo kratkoročne efekte.
- Generalno rezanje potrpošnje (što je pogrešan model izlaza iz krize u EU) nije rješenje. Treba promijeniti strukturu potrošnje - javnu potrošnju, posebno administraciju, značajno smanjiti a investicionu potrošnju značajno povećati.
- Time se ne omogućuje samo povećanje zaposlenosti, već i promjena njene strukture kroz „tranziciju" neproduktivno zaposlenih u javnom sektoru u produktivno zapošljavanje u industriji.
- Naše tržište treba otvoriti domaćim proizviđačima, prije svega u poljoprivredi, što znači zamjenu carinske zaštite svim oblicima bescarinske zaštite.
- Oduzimanje onoga što je ostalo poslije pljačkaške privatizacije kada se pljačka i korupcija utvrde u pravosudnom sistemu i pokušaj revitalizacije tih privrednih subjekata.
- Razvoj sistema socijalne zaštite ka sistemu socijalnog uključivanja, aktivirajući socijalno ugrožene i manjinske kategorije stanovništva u svijet rada i uvijek na specifične načine u skladu sa potrebama i mogućnostima ugroženih.

Da bi se zaustavilo očigledno propadanje, u predvorju Reforme potrebno je odmah učiniti sledeće:

1. Prestati sa zavaravanjem i sebe i drugih, odnosno vlast na svim nivoima mora se suočiti i obelodaniti stvarne podatke i stvarno stanje. Prodaja lažne nade, priča o milijardama koje samo što nisu, falsifikovanje stvarnosti i statistike, očekivanje da će se samo od sebe rešiti ili da će neko sa strane slati pare da se očuva mir - najpogubnije je po sve! Očigledno je da bi suočavanje sa problemom značilo i priznanje loše politike, ali i da se onda mora konačno nešto raditi. Međutim, ni birači, a niti socijalni mir neće se moći više kupovati daljim zaduženjem i čekanjem čuda.

Idealistički, napravila bi se inventura na svim nivoima: stvorene obaveze i raspoloživi prihodi, plus prihodi koji na volšeban način ili nestaju li dobijaju sasvim drugi tok, te pristupilo eliminaciji silnih parafiskalnih nameta. Recimo, naknada za skloništa?!

2. Koordinisanje politika unutar BiH! Koliko utiče politika jednog entiteta na stanje u drugom? Da ne govorimo i o kantonima. Takođe, privrednom subjektu je potrebno poslovanje na celoj teritoriji države, kao i izlazak u okruženje i dalje. Sa potpuno neujednačenom fiskalnom politikom i propisima, suočava se sa šumom probleme, što iziskuje ne

samo troškove, dodatno vreme, već u tom procepu nestaje i novac. Primera radi, ujednačavanje fiskalne politike se najavljuje godinama, ali još niko nije ozbiljno krenuo da raščišćava te prepreke.

3. Zaustaviti zaduživanje za održavanje administracije, posebno kod komercijalnih banaka.

4. Hitno prekinuti lanac, odnosno spiralu nelikvidnosti tako što će se pooštriti postojeće mere i uvesti novi zakoni, koji bi rok plaćanja za izvršene obaveze ograničili na 30 dana, recimo, kada je u pitanju vlada, a maksimalno do 60 dana za privredu.

5. Rasterećenje privrede: od parafiskalnih nameta i papirologije do snižavanja poreza i doprinosa. Zlatno je pravilo: kad ima, uzmi i investiraj za crne dane. Kad nema, odnosno kad je suša, snižavaj obaveze kako bi se zadržalo što više radnih mesta, plus stimulacija svake investicije. Stalnim povećavanjem fiskalnih i parafiskalnih nameta (često na mala vrata), u kratkom roku se povećaju prihodi, ali već u drugom koraku dolazi do pada, što je evidentno iz podataka o prikupljenim prihodima, od direktnih poreza i doprinosa, dok indirektni porezi i njihova struktura reflektuju stanje u privredi, a u delu carina sprovođenje SSP-a. Izuzetak su akcize, koji jedino beleže rast posmatrano na godišnjoj osnovi.

6. Konzistentnost ekonomske politike i kredibilnost! Kada vlast najavi mere (u našem slučaju pusta obećanja), privreda, ali i pojedinci prilagođavaju svoje ponašanje i donose nove odluke bazirane na ovoj informaciji. Dakle, ako vlada ima diskreciono pravo da sprovodi politiku kakvu hoće u datim okolnostima na terenu, pa ta obećanja ne ispuni, suočava se sa problemom kredibilnosti, a privredu će ostaviti u još gorem stanju. U ekonomskoj teoriji je poznato da poslovni ciklusi nisu rezultat "kvara" ekonomije, nego ekonomija reaguje na šokove koji je pogađaju, te političari moraju drugačije da razmišljaju o poslovnim ciklusima. U BiH je to itekako vidljivo u vreme političke nestabilnosti i šoka, koji proizvode krah institucija i odsustvo bilo kakve ekonomske politike.

7. Preraspodela u budžetima! Posebno što u strukturi prihoda od PDV-a značajno mesto zauzimaju prihodi od PDV-a na uvoz sa oko 80%. (Uvozni PDV-a na kraju 2011. godine beleži rast od 12,4 procenta. U isto vreme, prihodi od domaćeg PDV-a beleže smanjenje od 19,4 procenta.) To je najbolja slika i privrede, ali i trenutne politike. Najveća stavka na prihodovnoj strani su indirektni porezi, a u indirektnim porezima, opet, najveći deo prihodi od PDV-a na uvoz! Dakle, gde je domaća nova stvorena vrednost?! Budžeti koji su oslonjeni najviše na ovakvu vrstu prihoda, plus zaduživanje recept su za katastrofu.

8. Hitna reforma PIO, uz paralelno vođenu reformu sektora osiguranja! Pored činjenice da se izjednačio broj penzionera sa brojem registrovano (formalno) zaposlenih, te da fondovima penzionog osiguranja preti kolaps, postoji i drugi, uporedni faktor. Naime, komercijalne banke ne mogu da prate dugoročne investicije, investicije u infrastrukturu za koji je potreban dug rok otplate. Ali, takve investicije mogu da prate fondovi osiguranja, životnog i penzionog, koji imaju obavezu investiranja. Pretpostavimo da postoje takvi fondovi u BiH i da su stimulisani da investiraju baš u BiH?!

9. Dug je proces reforme obrazovanja, ali ono što se može odmah uraditi jeste saradnja privrede i obrazovanja: školovati kadrove potrebne privredi, uz stipendiranje, sa mogućnošću da rasterećenjem privrede nepotrebnih nameta može preuzeti deo kadra iz administracije.

10. Kad su u pitanju strane investicije, zabraniti rasprodaju resursa, a promovisati ofset poslove.

Takođe, pogubno je isticanje jeftine radne snage kao komparativnu prednost, a da se pri tome postojeća poreska strukture značajno oslanja na oporezivanje rada. Na to treba dodati nivo obrazovne strukture, veštine i poznavanje savremenih tehnologija te mobilnost radne snage u BiH, koja je izuzetno niska.

11. Formirati Fond za budućnost tako da se od svake tone uglja, kubnom metra drveta, kubika vode...odvaja izvesna suma u taj fond, koji bi bio namenjen za investicije, istraživanje i razvoj, održivi razvoj ili, iznimno, na saniranje posledica u vreme krize.

12. Dalje snižavanje obaveznih rezervi komercijalnih banaka kod CB može samo dovesti do još većeg zaduživanja svih nivoa vlasti. Postavlja se pitanje mehanizma kako novac zaista usmeriti u privredu, jer svaki takav zakon bi značio podrivanje nezavisnosti CB. Izmena zakona, kako sada predlaže SDP-SNSD, po kojima bi umesto novca, obavezne rezerve mogle biti u obveznicima i trezorskim zapisima će upravo dovesti do još većeg zaduživanja svih nivoa vlasti!

13. Pravna sigurnost, odnosno pravna država je alfa i omega! Svaka privatizacija, svaki tender, svaka transakcija, svako pravo (radno, socijalno...) dovodi do gubitaka zajednice ako pravna država ne funkcioniše. Pravna država i znanje -temelj uspeha. Ne resursi, ne jeftina radna snaga, već pravna država i znanje. Samim tim je i borba protiv tako visoke korupcije moguća.

14. Za iznose, koji su u cilju pridobijanja boračkih i srodnih kategorija - potencijalnih birača neselektivno izdvojeni iz budžeta, moglo se otvoriti hiljade radnih mesta (putem finansiranja istraživanja i razvoja, ne da država bude poslodavac), a samim tim bi se drastično smanjilo siromaštvo u BiH. Dakle, preraspodela unutar socijalnih fondova je neminovnost, ali ne na osnovu revizija, koje rezultuju još većim troškovima. Naime, pravna struka kaže da se stečena prava ne mogu ukidati dekretima, a da nije pokrenut (i dokazan) postupak protiv onoga ko je ta prava neosnovano dao.

U tom pravcu, sljedeće preporuke su posebno važne:

- Uraditi ažurirane instrumente za unapređenje ciljanja civilnih naknada iz budžeta u cilju dopiranja do siromašnih i najugroženijih. Bolji mehanizam ciljanja bi pomogao rješavanju gore navedenih problema i pružio podršku za prelazak s politički iznuđenog pristupa zasnovanog na pravima, na neutralniji pristup zasnovan na potrebama koji jača naknade za one koji su socijalno ugroženi.
- Uvesti promjene dizajna programa socijalne pomoći da bi se ukinulo njihovo destimulativno djelovanje na rad i pojačala kompatibilnost programa socijalne pomoći sa stimulacijama za rad u cilju olakšanja prelaska u zaposlenost.
- Unaprijediti ekonomičnost, transparentnost i odgovornost administracije naknada. Bolja administracija naknada bi se mogla ostvariti putem temeljitog funkcionalnog pregleda postojećih procesa registracije, toka informacija i upravljanja podacima, institucionalnih uloga i odgovornosti na svim nivoima vlasti s krajnjim ciljem uspostavljanja jedinstvenih registara na nivou entiteta. Konačno, administracija naknada će imati koristi od revizije zakonitosti prava koja je posebno kritična za upravljanje i ograničavanje troškova programa u kojima je u posljednjem periodu došlo do brzog rasta broja korisnika.

***

Postojeće političke elite definitivno nisu u stanju niti im je u interesu da „otvore vrata“ Reformi. Bez promjene karaktera vlasti (a ne preko zamjene jednih partija drugim, istim po karakteru a različitim samo po imenu), teško je biti optimist.

Izvori:

1. ASBiH. Anketa o potrošnji domaćinstava za 2011. godinu. Sarajevo, 2013.
2. Svjetska banka (Međunarodna banka za rekonstrukciju i razvoj). Doing Business. 2013.
3. Svjetska banka. Bilješka o politici Socijalna davanja u Bosni i Hercegovini: Kreiranje održivog sistema socijalne zaštite zasnovanog na stvarnim potrebama. April 2009.
4. Svjetska banka. Bosna i Hercegovina: Izazovi i preporuke za reforme – Pregled javnih rashoda i institucija. Februar 2012.
5. Svjetska banka. Druga anketa Život u tranziciji (LiTS 2). 2010.
6. Svjetska banka. Socijalna isključenosti u Bosni i Hercegovini i globalna kriza“. Mart 2012.
7. Udruženje poslodavaca u FBiH, Asocijacija poslodavaca BiH. Analiza opterećenja privrede u BiH. ILO, 2011.

Ovaj dokument je jedan od rezultata projekta „Uticaj na politike socijalnog uključivanja u BiH“ koji podržavaju Open Society Foundations i Balkan Trust for Democracy. Autori dokumenta su: Žarko Papić, Svetlana Cenić, Vedran Hadžović i Tijana Dmitrović. Takođe se zahvaljujemo članovima Savjetodavnog odbora IBHI-a: Enveru Kazazu, Ivanu Lovrenoviću, Miletu Lasiću, Sinanu Aliću i Svetlani Cenić, na izuzetno korisnim idejama i savjetima. Naravno, sam tekst je odgovornost gore pomenutih autora.